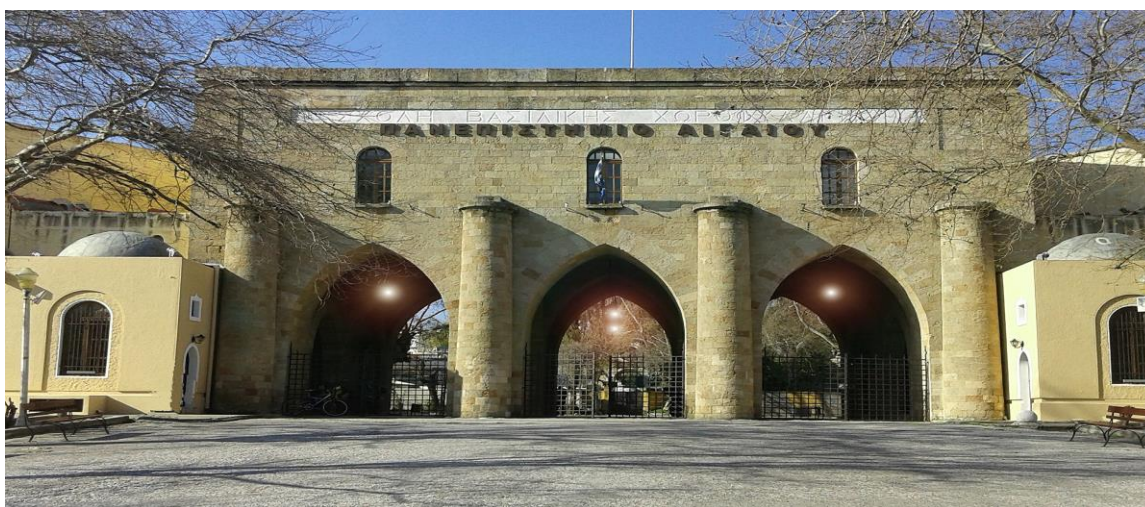

Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών

υπό την αιγίδα της
Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας

2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης

«Εκπαίδευση και κοινωνία στην εποχή της κρίσης»

Ρόδος, 20 - 22 Μαΐου 2016
<http://socedu2016.aegean.gr/>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Επιμ.: Χρυσή Βιτσιλάκη & Διονύσης Γουβιάς

Το θεσμικό πλαίσιο επιλογής των Σχολικών Συμβούλων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα και οι απόψεις τους για τη διαδικασία επιλογής τους...	290
<i>Εκπαίδευση και αγορά εργασίας</i>	305
Ερευνητική προσέγγιση της πρακτικής άσκησης στο διεθνές περιβάλλον: μαθησιακές και κοινωνικές διαστάσεις	306
Τουριστική Εκπαίδευση και αγορά εργασίας.....	307
Ο ρόλος της μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης στη διαμόρφωση του εθνικού και ευρωπαϊκού πλαισίου προσόντων	319
Το κοινωνικό κύρος ως κριτήριο επιλογής του εκπαιδευτικού επαγγέλματος στην Ελλάδα της κρίσης: η περίπτωση των νηπιαγωγών	328
Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και Γνώση: Ακροβατώντας μεταξύ Πανεπιστημίου, Σχολείου και Αγοράς Εργασίας.....	329
Σχέδια των φοιτητών για τη μετάβαση από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας υπό την επίδραση της κρίσης και κοινωνικές ανισότητες	345
Επαγγελματική Εκπαίδευση : Το μετέωρο βήμα της μαθητείας στην Ελλάδα	359
<i>Έμφυλες διαστάσεις των νέων εκπαιδευτικών και εργασιακών περιβαλλόντων</i>	360
Η δύσκολη πορεία για την ισότητα των δυο φύλων στον επιστημονικό/ερευνητικό τομέα στην Ευρώπη: 15 χρόνια μετά.....	361
Εκπαίδευση των γενεών και κοινωνική γνώση: μεταβίβαση της συλλογικής μνήμης από γενιά σε γενιά.....	362
Οι αναπαραστάσεις των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια: Μία ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του β' τεύχους Γλώσσας της Γ' Δημοτικού	363
Γυναίκα και εκπαίδευση: Μια βιογραφική προσέγγιση	380
<i>Μαθητικές υπο-κουλτούρες και πολιτικοποίηση στο σχολικό χώρο</i>	393
Το Διαγενεακό θρησκευτικό κεφάλαιο ως άτυπη μορφή εκπαίδευσης και ο ρόλος του στις αντιλήψεις των υποψηφίων δασκάλων για το μάθημα της θρησκευτικής αγωγής. Μια περιπτώσιολογική μελέτη	394
<i>Διαστάσεις Κοινωνικού Αποκλεισμού</i>	395
Το Ανηδονικό Υποκείμενο του Κοινωνικού Αποκλεισμού.....	396
Οι αναπαραστάσεις των Ρομά στον τοπικό τύπο της Ρόδου.....	397
<i>Ανώτατη Εκπαίδευση και Κρίση</i>	410
Πανεπιστήμιο και κοινωνία στην εποχή της κρίσης : η κοινωνική διάσταση της ζωής στο αμφιθέατρο	411
<i>Διαστάσεις του Σχολικού Εκφοβισμού</i>	421
Αντιλήψεις εκπαιδευτικών γυμνασιακής εκπαίδευσης σε σχέση με την αντιμετώπιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού	422
Μορφές και συχνότητα σχολικής βίας: Οι απόψεις μαθητών Γυμνασίου	423
Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού κατά την προσχολική ηλικία	433

Οι αναπαραστάσεις των Ρομά στον τοπικό τύπο της Ρόδου

Ατσικιάση Πηνελόπη, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, pre12018@aegean.gr

Νοταρά Εύα, Προπτυχιακή φοιτήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, pre11154@aegean.gr

Γράμψας Λάμπρος, Υπ. Διδάκτορας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, pred14009@aegean.gr

Σκούρτου Ελένη, Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, skourtou@rhodes.aegean.gr

Φωκίδης Εμμανουήλ, Λέκτορας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, fokides@aegean.gr

Περίληψη

Οι Ρομά συνιστούν μία από τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες στον ελληνικό χώρο με παγιωμένα προβλήματα διακρίσεων και ρατσιστικής αντιμετώπισης. Μολονότι η επίδραση των ΜΜΕ στη διαιώνιση των στερεοτυπικών απεικονίσεων έχει τύχει ερευνητικού ενδιαφέροντος τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, ελάχιστα είναι γνωστά για τον ρόλο που διαδραματίζει ο τοπικός τύπος. Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η παρουσίαση των αναπαραστάσεων των Ρομά σε τρία, υψηλής επισκεψιμότητας, ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης της Ρόδου. Μέσα από τη χρήση ποιοτικών ερευνητικών μεθόδων, αναλύθηκαν 320 τίτλοι άρθρων και 707 σχόλια αναγνωστών που αφορούν την περίοδο 2013-2015. Σε επίπεδο τίτλων παρατηρείται σύνδεση των Ρομά με όψεις της παραβατικότητας. Στο επίπεδο των σχολίων παρατηρείται η συστηματική υιοθέτηση ενός υβριστικού και ρατσιστικού ύφους εκ μέρους μίας μικρής μερίδας αναγνωστών. Αν και τα εν λόγω μέσα δηλώνουν ρητά ότι δεν επιτρέπεται η ανάρτηση υβριστικών σχολίων, εντούτοις τα αντίστοιχα σχόλια παραμένουν δημοσιευμένα, χωρίς να διαγράφονται. Παρά τις όποιες διαφορές ανάμεσα στα είδη ενημέρωσης που αναλύθηκαν, κοινό στοιχείο τους αποτελεί η αρνητική στάση που κρατούν σε ζητήματα που σχετίζονται με τον πληθυσμό Ρομά του νησιού. Όπως υποστηρίζουμε σε αυτό το κείμενο, η αρνητικά φορτισμένη αναπαράσταση της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ενδέχεται να επιδρά στη σχολική φοίτηση των Ρομά μαθητών.

1. Εισαγωγή

Οι Ρομά (εν. Ρομ) είναι λαός προφορικής παράδοσης, χωρίς γραπτή γλώσσα και όσες γραπτές πηγές σχετίζονται με εκείνους δεν προέρχονται από τους ίδιους. Η ονομασία τους ποικίλει, καθώς μπορούμε να τους βρούμε ως Ρομά (επίσημος όρος), Αθίγγανους,

Τσιγγάνους (παραφθορά της λέξης «Αθίγγανοι»), αλλά και ως Γύφτους (Hunt, 1999). Η πρώτη ιστορική αναφορά για τους Ρομά γίνεται από τον Ηρόδοτο ο οποίος κάνει λόγο για το λαό των «Σιγύνων» (Δραγώνα, 2014: 115). Στην εποχή μας, ο αριθμός τους στην Ελλάδα εκτιμάται σε 265.000 άτομα (ECRI, 2015). Παρά το γεγονός ότι συγκαταλέγονται στους Έλληνες πολίτες, οι πολιτισμικές τους επιλογές και ο τρόπος ζωής τους εξακολουθεί να τους διαφοροποιεί σημαντικά από τον γενικό πληθυσμό. Όπως υποστηρίζουν οι Ringold, Orenstein και Wilkens (2005), με κριτήριο το βαθμό ένταξής τους στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, οι Ρομά αποτελούν την πολυπληθέστερη και πιο ευάλωτη κοινωνική ομάδα.

Έρευνες που έχουν εστιάσει στο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο διαβιώνουν οι Ρομά, αναφέρουν ως κυριότερα προβλήματα την έλλειψη κατάλληλης και μόνιμης στέγης (Ziomas, Bouzas & Spyropoulou, 2011), την κακή υγεία (Földes & Covaci, 2012; Vorvolakos et al., 2012), τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και τις άνισες αμοιβές (Drydakis, 2012), τα συντριπτικά ποσοστά αναλφαβητισμού (Alexandridis, 2009) και τις στερεοτυπικές αντιλήψεις ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής κοινωνίας (Γκότοβος, 2004^α, Λαμπρίδης, 2004).

Η επίδραση των στερεοτύπων στην κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των Ρομά έχει απασχολήσει εκτενώς τους ερευνητές του συγκεκριμένου πεδίου. Σύμφωνα με τη Δραγώνα (2007) τα στερεότυπα αποτελούν γνωστικές αναπαραστάσεις για τα μέλη μίας οποιασδήποτε κοινωνικής ομάδας, «μια εικόνα στο κεφάλι» (Lippmann, 1922, όπως αναφέρεται στο Δραγώνα 2007, σελ. 13) και μία γενίκευση που κατασκευάζεται και αποδίδεται σε όλα τα μέλη της. Οι γενικεύσεις αυτές μπορούν να παρουσιάζουν θετικό ή αρνητικό πρόσημο, συμβάλλοντας, σε κάθε περίπτωση, στη δημιουργία μίας παραποιημένης εικόνας η οποία αλλάζει δύσκολα (Morris, 2000). Στην περίπτωση των Ρομά, τα αρνητικά στερεότυπα συνδέονται με την έλλειψη υγιεινής, τη φυσική ροπή προς το έγκλημα και την παρανομία, την οκνηρία, τον παρασιτισμό, την προσκόλληση στο νομαδικό τρόπο ζωής και την αδιαφορία αναφορικά με την εκπαίδευση (Morris, 2000; Okely, 2014; Ringold, 2001; Schneeweis, 2012). Στον αντίποδα, τα θετικά στερεότυπα σχετίζονται με τη σεξουαλικοποίηση της γυναίκας Ρομά (Hancock, 2008; Hasdeu, 2008), με την εικόνα του φτωχού, αλλά χαρούμενου Τσιγγάνου σε σχετικές ταινίες (Pasqualino, 2008) και τη φιγούρα του ταλαντούχου Τσιγγάνου μουσικού (Imre, 2008).

Η επίδραση των ΜΜΕ στη διατήρηση και την αναπαραγωγή στερεοτύπων είναι καλά τεκμηριωμένη. Οι Ρομά απασχολούν συχνά την ειδησεογραφία. Έχει διαπιστωθεί ότι τα ΜΜΕ ανακυκλώνουν παλαιά στερεότυπα (Okely, 2014), ενώ έρευνες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο έχουν επισημάνει τη διαιώνιση των στερεοτυπικών αντιλήψεων τόσο στον έντυπο όσο και στον ηλεκτρονικό τύπο (Erjavec, 2001; Galita & Bonta, 2013; Hamburger, Bohn & Rock, 2002; Καρπόζηλος, 2004; Munk, 2007; Schneeweis, 2012).

Σύμφωνα με τις Erjavec και Κοναčić (2012), η διαδραστικότητα που χαρακτηρίζει τα ΜΜΕ αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης της ρητορικής μίσους και οι αναγνώστες-χρήστες του ηλεκτρονικού τύπου τη χρησιμοποιούν για να προσβάλλουν και να διασύρουν την ομάδα-στόχο. Οι ιστοσελίδες με σχόλια αναγνώστων μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό πεδίο ανάλυσής της. Η Gavra (2012), θεωρεί πως οι αναγνώστες-χρήστες εκφράζονται ελεύθερα (υπέρ ή κατά) σχετικά με θέματα μειονοτήτων, συνήθως σε ιστότοπους, όπου κρατούν την ανωνυμία τους, ενώ σε περιπτώσεις επώνυμων ερευνών και συνεντεύξεων είναι πιο προσεκτικοί, χωρίς να εκφράζουν την πραγματική γνώμη τους.

Βασικός προβληματισμός της έρευνας είναι οι αναπαραστάσεις των Ρομά στον τοπικό τύπο της Ρόδου. Ειδικότερα, η εργασία επιχειρεί να απαντήσει στα πιο κάτω υποερωτήματα: (α) ποιες είναι οι κύριες αιτίες σύγκρουσης των Ρομά με τον γενικό πληθυσμό, όπως σκιαγραφούνται στον ροδιακό τύπο, (β) ποια η στάση του τύπου και (γ) ποια η στάση των αναγνωστών. Επιδιώκεται, δηλαδή, σε ερευνητικό επίπεδο, να οπτικοποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο αναπαρίσταται η κοινωνία των Ρομά από τον τύπο, στον οποίο οι πολίτες παίρνουν θέση μέσω του σχολιασμού των άρθρων σε τρία, υψηλής επισκεψιμότητας, ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης της Ρόδου.

Το εργαλείο συλλογής ερευνητικών δεδομένων είναι ο ηλεκτρονικός τύπος και συγκεκριμένα η «Ροδιακή», στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας, το «Rodos Report», ένα μέσο άμεσης ροής ειδήσεων και τα «Παράπονα Ρόδου» που είναι βήμα έκφρασης πολιτών. Κριτήριο επιλογής των παραπάνω μέσων ήταν ότι αποτελούν ενδεικτικά είδη ηλεκτρονικής ενημέρωσης σε τοπικό επίπεδο. Η επιλογή του ηλεκτρονικού τύπου έναντι του έντυπου υπαγορεύτηκε από τη δυνατότητα που παρέχει ο πρώτος στους χρήστες να καταθέσουν τις απόψεις τους στον αντίστοιχο χώρο σχολίων που βρίσκεται κάτω από κάθε άρθρο.

Η αναζήτηση των ερευνητικών δεδομένων καλύπτει το διάστημα τριών ετών από τις αρχές του 2013 έως τα τέλη του 2015. Ακολουθήθηκε η ποιοτική μέθοδος ανάλυσης (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010) και αναλύθηκαν 320 τίτλοι άρθρων και 707 σχόλια αναγνωστών με βάση στερεοτυπικές εκφράσεις και λέξεις κλειδιά, όπως «Ρομά», «Αθίγγανοι», «Τσιγγάνοι» και «Γύφτοι».

Τα ηλεκτρονικά άρθρα αναλύθηκαν χρησιμοποιώντας την επαναληπτική διαδικασία κωδικοποίησης (iterative coding process) (Creswell, 2002; MacQueen, McLellan, Kay & Milstein, 1998) για να προσδιοριστούν οι κατηγορίες που προέκυψαν από τα δεδομένα. Τα άρθρα ελέγχθηκαν μία φορά, από δύο άτομα, για να εντοπιστεί το βασικό περιεχόμενο. Στη συνέχεια, έγινε η επεξεργασία τους με περισσότερη λεπτομέρεια και επισημάνθηκαν με τίτλους. Οι τίτλοι διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης των άρθρων. Η διαδικασία επαναλήφθηκε δύο φορές ακόμη, ώστε να μειωθούν οι επικαλύψεις, μέχρι να σχηματιστεί ένα σύνολο επιμέρους θεμάτων που ανήκαν σε λίγες μεγάλες κατηγορίες. Έτσι, έγινε εντοπισμός, έλεγχος, κατηγοριοποίηση τίτλων και σχολίων αντίστοιχα.

3. Ανάλυση αποτελεσμάτων

Όπως προαναφέρθηκε, στην έρευνα περιλήφθηκαν 320 άρθρα και 707 σχόλια αναγνωστών, που εντάχθηκαν τελικά σε πέντε κατηγορίες, όπως παρουσιάζονται στους Πίνακες 1 και 2. Κάθε κατηγορία περιλαμβάνει εν συντομία τα εξής:

- Παραβατική συμπεριφορά: Ναρκωτικά, ληστείες, εμπρησμοί, ξυλοδαρμοί, καταλήψεις χώρων και μόλυνση περιβάλλοντος.
- Μετεγκατάσταση: Απομάκρυνση από περιοχή της πόλης.
- Αστυνομικές επιχειρήσεις: Έφοδοι στο καταυλισμό-προσαγωγές.
- Υποτίμηση-Ειρωνεία: Καυστικοί τίτλοι άρθρων.
- Υπεράσπιση: Επιστολές βασιλιά, δράσεις Πανεπιστημίου Αιγαίου, θετική στάση προς Ρομά και άλλα σχετικά με ένταξη στη κοινωνία.

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση τίτλων άρθρων

Όνομα τύπου	Αριθμός τίτλων	Παραβατική συμπεριφορά	Μετεγκατάσταση	Αστυνομικές επιχειρήσεις	Υποτίμηση-Ειρωνεία	Υπεράσπιση
Ροδιακή	121	44 (36.5%)	41 (34%)	15 (12.3%)	10 (8.2%)	11 (9%)
Rodos Report	129	84 (65.1%)	16 (12.4%)	5 (4%)	6 (4.6%)	18 (13.9%)
Παράπονα Ρόδου	70	51 (72.8%)	4 (5.7%)	1 (1.6%)	4 (5.7%)	10 (14.2%)
Σύνολο	320	179 (56%)	61 (19%)	21 (6.5%)	20 (6.3%)	39 (12.2%)

Ακόμη, έγινε κατηγοριοποίηση των τίτλων των άρθρων βάσει του όρου (Ρομά, Τσιγγάνοι, Αθίγγανοι, Γύφτοι) που χρησιμοποιούσε το κάθε μέσο, όταν αναφερόταν στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, όπως φαίνεται παρακάτω (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Κατηγοριοποίηση ονομασίας τίτλων άρθρων

Όνομα τύπου	Αριθμός τίτλων	Ρομά	Τσιγγάνοι	Αθίγγανοι	Γύφτοι
Ροδιακή	121	49 (41%)	75 (62%)	2 (1.5%)	1 (0.8%)
Rodos Report	129	37 (29%)	73 (57%)	6 (5%)	0%
Παράπονα Ρόδου	70	37 (54%)	23 (33.3%)	1 (1.5%)	0%
Σύνολο	320	123 (38.5%)	171 (53.5%)	9 (3%)	1 (0.3%)

Τα σχόλια των αναγνωστών εντάχθηκαν και αυτά σε κατηγορίες. Βέβαια στην περίπτωση αυτή πολλά σχόλια εντάσσονταν σε παραπάνω από μία κατηγορία, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3. Κατηγοριοποίηση σχολίων αναγνωστών

Όνομα τύπου	Αριθμός σχολίων	Επ.	Ρατσ.	Υβρ.	Υποτ.	Ειρ.	Πολ.	Υπερ.	Άλλα
Ροδιακή	307	38 (12%)	69 (22%)	56 (18%)	60 (20%)	82 (27%)	70 (23%)	6 (2%)	6 (2%)
Παράπονα Ρόδου	400	88 (22%)	79 (20%)	107 (27%)	102 (25,5%)	75 (19%)	108 (27%)	6 (1.5%)	32 (8%)
Σύνολο	707	126 (18%)	148 (21%)	163 (23%)	162 (23%)	157 (22%)	178 (25%)	12 (2%)	38 (5%)

Σημείωση: Επ.: Επιθετικά, Ρατσ.: Ρατσιστικά, Υβρ.: Υβριστικά, Υποτ.: Υποτιμητικά, Ειρ.: Ειρωνικά, Πολ.: Πολιτικά, Υπερ.: Υπερασπιστικά

Ακόμη, διερευνήθηκαν οι στερεοτυπικές λέξεις που οι αναγνώστες χρησιμοποιούν στα σχόλιά τους στη Ροδιακή και στα Παράπονα Ρόδου. Το Rodos Report δεν περιλήφθηκε στην ανάλυση, γιατί δεν επιτρέπει σχόλια των αναγνωστών. Παρατίθενται οι λέξεις κλειδιά με την αντίστοιχη συχνότητα εμφάνισής τους (Πίνακες 4 και 5).

Πίνακας 4. Λέξεις κλειδιά στα σχόλια αναγνωστών στη «Ροδιακή»

Γυφτ-: 42	Βρωμ-: 13	Διάολ-: 2	Γαμ-: 7	Κωλ-: 5	Ανθρωποειδή: 14
Γύφτ-: 16	Βρομ-: 4	Διαολ-: 5	Gam-: 1	Κολο-: 3	
Gift-: 1	Βρομ-: 3	Διαο-: 1		Κολο-: 0	
Παράσιτ-: 14	Πουσ-: 11	Αλήτ-: 0	Τσακιδ-: 1	Μαλακας: 9	Αρρωστημένα : 6
Παρασιτ-: 8		Αλητ-: 2	Tsakid-:2	Malak-: 4	
Parasit-: 1					
Αχρ-: 4	Σκατά: 0	Τσαντιρ: 8			
Άχρ-: 2	Σκατ-: 9				
	Skata: 3				

Πίνακας 5. Λέξεις κλειδιά στα σχόλια αναγνωστών στα Παράπονα Ρόδου

Γυφτ-:57	Βρωμ-: 11	Διάολ-: 0	Γαμ-: 8	Κωλ-: 10	Ανθρωποειδή: 0
Γύφτ-:12	Brom:1	Διαολ-: 1	Gam-: 1	Κολο-: 3	
Gift-: 2	Βρομ-: 2	Διάβολ-: 1		Κολο-: 3	
		Diao-: 1			
Παράσιτ-: 0	Πουσ-: 2	Αλήτ-: 1	Τσακιδ-:1	Μαλάκας: 1	Αρρωστημένα: 0
Παρασιτ-: 2		Αλητ-: 0	Tsakid-:0	Μαλακας: 22	
Parasit-: 1				Malak-: 5	
Αχρ-: 4	Σκατά: 1	Τσαντιρ: 1			
Άχρ-: 2	Σκατ-: 6				
	Skata: 2				

4. Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο τη διερεύνηση των αναπαραστάσεων των Ρομά στον τοπικό τύπο της Ρόδου σε τρία ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης. Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι στη σχετική βιβλιογραφία εντοπίζεται μία γενικότερη αρνητική στάση έναντι των Ρομά, θελήσαμε να τη διερευνήσουμε και να τη μετρήσουμε σε τοπική κλίμακα, μέσω της ανάλυσης τίτλων και σχολίων στην αρθρογραφία των τοπικών μέσων. Σε επίπεδο τίτλων, διερευνήθηκαν και τα τρία ηλεκτρονικά έντυπα. Σε επίπεδο σχολίων συγκρίθηκαν δύο από τα τρία μέσα (Ροδιακή/Παράπονα Ρόδου), καθώς το Rodos Report δεν παρέχει στους αναγνώστες τη δυνατότητα ανάρτησης. Η διερεύνηση αυτών των τριών ειδών ενημέρωσης επιλέχθηκε γιατί έχουν υψηλή δημοτικότητα, τουλάχιστον στο νησί της Ρόδου.

Αφορμή για την υλοποίηση της έρευνας αποτέλεσε η διαπίστωση προηγούμενων ερευνών σχετικά με την αρνητική στάση του τύπου έναντι των Ρομά. Για παράδειγμα, η έρευνα του Καρπόζηλου (2004), η οποία ήταν εκτενής, εξετάζοντας περισσότερες εφημερίδες, ανέδειξε μεταξύ άλλων την προβληματική που υπάρχει γύρω από το ζήτημα των Ρομά και τη στάση που η κοινωνία διατηρεί.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έρχονται να επιβεβαιώσουν και να ενισχύσουν αυτά αντίστοιχης μελέτης της Rougheri (1999), που αναφέρει ότι οι αναπαραστάσεις για τους Ρομά είναι πλήρως επηρεασμένες από τα στερεότυπα, καθώς παραμένουν στα χρόνια, δίχως να αλλάζουν. Έτσι, και στην παρούσα έρευνα, βέβαια με ένα μικρότερο δείγμα, διαφαίνεται η ακαμψία στην αλλαγή των αντιλήψεων για τους Ρομά και η διαιώνιση αυτών στον τύπο (Erjavec, 2001; Galitza & Bonta, 2013; Hamburger, Bohn & Rock, 2002; Καρπόζηλος, 2004; Munk, 2007; Schneeweis, 2012).

Σχετικά με την κατηγοριοποίηση των τίτλων των άρθρων, αναδεικνύεται κυρίως η παραβατική συμπεριφορά του ρόμικου πληθυσμού σε ποσοστό 56% επί του συνόλου

των μέσων που αναλύθηκαν. Τα Παράπονα Ρόδου έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό (72%) σε αυτή την κατηγορία και ακολουθούν το Rodos Report με 65.1% και η Ροδιακή με 36.5%. Τόσο η σύνδεση των Ρομά με την παραβατικότητα, σε επίπεδο τίτλων, όσο και η συχνότερη παρουσία της στα άρθρα του ιστολογίου, συνάδουν με τα ευρήματα αντίστοιχων ερευνών (Erjavec, 2001; Galita & Bonta, 2013; Gomes, & Machado, 2011; Kroon, Kluknavská, Vliegenthart & Boomgaarden, 2016). Σύμφωνα με τη Γαντα (2012), η εικόνα του Ρομά-εγκληματία αποτυπώνεται εντονότερα στα ιστολόγια, σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα, καθώς τροφοδοτούνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υποκειμενικές κρίσεις και τις προσωπικές εμπειρίες των χρηστών. Οι Goodman και Rowe (2014) υποστηρίζουν ότι αυτή η επίκληση στην προσωπική εμπειρία, που συνήθως παρουσιάζεται ως μη αμφισβητήσιμη, επιτρέπει στους συγγραφείς να αποφύγουν την κατηγορία του ρατσισμού εμφανίζοντας, παράλληλα, ως δικαιολογημένη και αποδεκτή την αρνητική στάση και την προκατάληψή τους.

Το ζήτημα της μετεγκατάστασης, επί του συνόλου των μέσων ανέρχεται στο 19%, όμως στη Ροδιακή βρίσκεται σε μεγαλύτερο ποσοστό (34%), κάτι που δείχνει και την κατεύθυνση του μέσου προς αυτό το θέμα. Η ανίχνευση μίας σχετικά ισόποσης παρουσίας των ζητημάτων της παραβατικότητας (36.5%) και της μετεγκατάστασης (34%) στους τίτλους της εφημερίδας, αποτελεί ενδιαφέρον εύρημα της παρούσας έρευνας. Έχει υποστηριχθεί ότι η έμφαση του τύπου στην εγκληματικότητα των Ρομά επιτελεί πολλαπλές λειτουργίες. Από τη μία, διευκολύνει την εμφάνιση ενός έντονα διχοτομικού λόγου (*"Us" and "Them"*) που, με τη σειρά του, συντηρεί τα αρνητικά στερεότυπα εις βάρος τους (Crețu, 2014), από την άλλη, συμβάλλει στη δαιμονοποίηση της συγκεκριμένης ομάδας αυξάνοντας την ορατότητά της και διευκολύνοντας τον έλεγχο της (Richardson, 2006). Σύμφωνα με τον Tileagă (2005, 2006), αυτή η διαδικασία «ετεροποίησης» (*othering*) και αποκλεισμού των Ρομά συνεπάγεται την ύπαρξη ενός «χώρου» (*place*). Έτσι, ο στιγματισμός, ενώ αρχικά συντελεί στη δημιουργία ενός συμβολικού ορίου, στη συνέχεια «...μεταφράζεται σε ένα φυσικό όριο μέσα από τη χωροθέτηση των καταυλισμών σε περιφερειακές και απομονωμένες τοποθεσίες, συχνά σε κάποια απόσταση από τις κατοικημένες περιοχές και αθέατες από τον εγκατεστημένο πληθυσμό» (Powell, 2008: 104).

Αναφορικά με τα υπόλοιπα αποτελέσματα, οι κατηγορίες Αστυνομικές επιχειρήσεις και Υποτίμηση-Ειρωνεία καταλαμβάνουν ένα μικρό μέρος των ειδήσεων. Σχετικά με την τελευταία κατηγορία, η διατήρηση του ειρωνικού ύφους υποδηλώνεται μέσα από τη χρήση ειρωνικών εκφράσεων, όπως για παράδειγμα «τσιγγάνικος μαχαλάς». Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί ότι υπάρχει ισχνή εμφάνιση του υπερασπιστικού λόγου, καταλαμβάνοντας μόνο το 12.2% επί του συνόλου των μέσων ενημέρωσης.

Όσον αφορά στην κατηγοριοποίηση της ονομασίας που δίνουν τα μέσα ενημέρωσης στους τίτλους των άρθρων τους, η λέξη «Τσιγγάνος» κυριαρχεί σε ποσοστό 53.5% επί του συνόλου των μέσων που αναλύθηκαν. Το μεγαλύτερο ποσοστό από τα μέσα το έχει η Ροδιακή με 62.5%, ενώ ακολουθεί το Rodos Report με 57%. Η λέξη «Ρομά» κατατάσσεται δεύτερη με ποσοστό 38.5% επί του συνόλου των μέσων, κάτι που μπορεί να δικαιολογηθεί εφόσον είναι ο πολιτικά ορθός όρος, αλλά και λιγότερο χρησιμοποιήσιμος συγκριτικά με τη λέξη «Τσιγγάνοι». Τέλος, οι λέξεις «Αθίγγανοι» και «Γύφτοι» καταλαμβάνουν πολύ μικρά ποσοστά, καθώς ο πρώτος δεν χρησιμοποιείται συχνά στα μέσα ενημέρωσης, παρόλο που αποτελεί δόκιμο όρο, ενώ ο δεύτερος έχει, σε ορισμένες περιπτώσεις, υποτιμητική χροιά (Hunt, 1999).

Τα σχόλια των αναγνωστών επί του συνόλου των μέσων ενημέρωσης που είναι υβριστικά (23%), υποτιμητικά (23%), ρατσιστικά (21%) και επιθετικά (18%), έχουν κυρίως ως αποδέκτες την τοπική κοινωνία των Ρομά. Όπως φάνηκε από την κατηγοριοποίηση, υπάρχουν ποικίλες αντιδράσεις και μία από αυτές στρέφεται και προς την πολιτεία (Πολιτικά, 25%), καθώς σύμφωνα με τους σχολιαστές, οι αρχές δεν λύνουν το ζήτημα όπως θα έπρεπε. Αξίζει να επισημανθεί εδώ η ισχνή εμφάνιση του

υπερασπιστικού λόγου, συνολικά και στα σχόλια των αναγνωστών. Επιπλέον, στα σχόλια των αναγνωστών παρατηρείται ένας «ξεσηκωμός» των πολιτών ενάντια στους Ρομά, μία συστηματική υιοθέτηση ενός υβριστικού και ρατσιστικού ύφους εκ μέρους κάποιων σχολιαστών, καθώς και αρνητικοί (κυρίως) χαρακτηρισμοί (επίθετα, στερεοτυπικές εκφράσεις). Σχετικά με την ορθογραφία των λέξεων στα σχόλια, αυτή χαρακτηρίζεται από πολλά ορθογραφικά λάθη και συχνή χρήση των greeklish.

Ακόμη, στην ανάλυση των σχολίων των αναγνωστών της Ροδιακής με τις λέξεις κλειδιά, υπάρχει υβριστικό περιεχόμενο, παρόλα αυτά τα σχόλια δεν έχουν διαγραφεί. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την ανάλυση των σχολίων των αναγνωστών στα Παράπονα Ρόδου όπου και εκεί υπάρχουν πολλές υβριστικές λέξεις-κλειδιά. Παρά το γεγονός, μάλιστα, ότι τα ίδια τα μέσα αναφέρουν ρητά ότι απαγορεύεται η ανάρτηση υβριστικών σχολίων και η άμεση διαγραφή αυτών, τα διατηρούν. Γεννούν προβληματισμό οι πιθανές αιτίες για τις οποίες οι εκδότες δεν διαγράφουν αντίστοιχα σχόλια. Από τη μία πλευρά, αυτή η μη-δράση, δείχνει πως τα μέσα αυτά συμμερίζονται την καταγγελτική στάση του κόσμου. Ίσως όμως να συντρέχουν κι άλλοι λόγοι. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τις Erjavec και Konačič (2012), τα μέσα ενημέρωσης επιθυμούν τη διατήρηση παλαιών και την προσέλκυση νέων αναγνωστών στα διαδικτυακά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Συνεπώς, τα σχόλια αυτά ίσως να λειτουργούν ως μέσο προσέλκυσης. Προς αυτήν την κατεύθυνση βοηθάει και η ανωνυμία στους ιστότοπους που δίνει τη δυνατότητα σε χρήστες να εκφράσουν ακραίες ή λιγότερο ακραίες απόψεις. Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι σε σύγκριση με τη στάση ορισμένων εφημερίδων πανελλαδικής κυκλοφορίας στην έρευνα του Καρπόζηλου (2004), η Ροδιακή εμφανίζεται προσεκτικότερη ως προς τις διατυπώσεις, τις εκφράσεις, τις λέξεις που χρησιμοποιεί και τις θέσεις που λαμβάνει.

5. Πιθανές προεκτάσεις στην εκπαίδευση

Με βάση τα πιο πάνω κεντρικά ευρήματα, ένα ερώτημα που εύλογα τίθεται είναι κατά πόσο η αρνητικά φορτισμένη, στερεοτυπική αναπαράσταση της συγκεκριμένης ομάδας στον τοπικό τύπο έχει επίδραση σε μία σειρά καίριων κοινωνικών ζητημάτων, όπως η εκπαιδευτική ένταξη των Ρομά μαθητών.

Σύμφωνα με τον Cummins (2005: 204), τα σχήματα επιτυχίας και αποτυχίας των μαθητών με διαφορετική κουλτούρα συνδέονται άμεσα και με σχέση αναλογίας με τις «σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής θέσης (status) μεταξύ κυρίαρχων και υποτελών ομάδων», οι οποίες επιδρούν καταλυτικά στην αναπαραγωγή των πιο πάνω σχημάτων. Συχνά, οι εκπαιδευτικοί -ως μέλη της κυρίαρχης ομάδας- έχουν προδιαμορφωμένες αντιλήψεις σχετικά με τα παιδιά Ρομά, τη γλώσσα, τον πολιτισμό και την κουλτούρα τους, παρά τις σπουδές και τις επιμορφώσεις τους. Οι αντιλήψεις αυτές είναι ανθεκτικές και πολλές φορές αποτελούν «τροχοπέδη» για την ένταξη των μαθητών (Σκούρτου, 2011: 110). Διάφορες έρευνες υπογραμμίζουν την ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων για τους Ρομά μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαίδευση (δάσκαλοι/καθηγητές, επιμορφωτές, μη-Ρομά μαθητές, γονείς μη-Ρομά μαθητών) (Bhopal, 2011; Γκότοβος, 2004α, 2004β, 2004γ; Pavlis-Korres, Leftheriotou, Karalis, & García-Barriocanal, 2010; Symeou, Karagiorgi, Roussounidou, & Kaloyirou, 2009), ενώ ορισμένοι ερευνητές επισημαίνουν τη σχέση των στερεοτύπων με φαινόμενα που επιδρούν άμεσα ή έμμεσα στην προβληματική φοίτηση των μαθητών ρόμικης καταγωγής. Μερικά από αυτά τα φαινόμενα είναι ο σχολικός εκφοβισμός, ο σχολικός διαχωρισμός, η τοποθέτηση σε ειδικά σχολεία, η πρακτική των μη-Ρομά γονέων να εγγράφουν τα παιδιά τους σε διαφορετική σχολική μονάδα ως αντίδραση στην τοποθέτηση Ρομά μαθητών στα συμβατικά σχολεία (φαινόμενο white flight), καθώς

και οι χαμηλές προσδοκίες των εκπαιδευτικών (Araújo, 2016; Derrington & Kendall, 2004; Dikaiou, 1990; Lloyd & Stead, 2001; O' Nions, 2010; Petrova, 2000; Symeou et al., 2009).

Τα παραπάνω ζητήματα φαίνεται να συνδέονται ως ένα βαθμό με εκπαιδευτικές επιλογές και των ίδιων των Ρομά, όπως η διακοπή της φοίτησης, η εγγραφή των παιδιών τους σε σχολεία όπου η πλειοψηφία των μαθητών είναι ρόμικης καταγωγής και η επιλογή της κατ' οίκον διδασκαλίας (D'Arcy, 2014; Derrington, 2007; Harding, 2014; Lloyd & Stead, 2001; Zentai, 2011).

Παρά το γεγονός ότι παρατηρούνται ομοιότητες και συγκλίσεις ανάμεσα στα στερεότυπα που απαντώνται στον τύπο και τις στερεοτυπικές αντιλήψεις των εμπλεκόμενων στην εκπαίδευση, εντοπίζονται μόνο σποραδικές αναφορές για τη σχέση τους (Peček, Macura-Milovanović & Vujsić-Žinković, 2014), ενώ η διερεύνηση της συνδυαστικής επίδρασής τους στη σχολική φοίτηση των Ρομά παραμένει ισχνή.

Σε κάθε περίπτωση, η εκπαίδευση των παιδιών ρόμικης καταγωγής εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής και χαμηλές μαθησιακές επιδόσεις (Tourtouras, Korre & Kyridis, 2016), ενώ η σχέση τους με το επίσημο σχολείο διέπεται συχνά από καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης. Αν και είναι σαφές ότι τα ζητήματα αυτά αποτελούν πολυπαραγοντικά φαινόμενα (Derrington & Kendall, 2008), ο δυνητικός αντίκτυπος των στερεοτύπων των μη-Ρομά εμπλεκόμενων στη φοίτηση των Ρομά μαθητών δεν θα πρέπει να παραβλέπεται. Όπως υπογραμμίζει χαρακτηριστικά η Νόβα-Καλτσούνη (2010), η μαθητική κοινότητα αποτελεί μια κοινωνική ομάδα, η οποία υιοθετώντας κατά κανόνα τη στάση των ενηλίκων, καθιστά σαφή τα όρια της κυρίαρχης ομάδας δημιουργώντας, αντίστοιχα, φιλόξενο ή αφιλόξενο σχολικό περιβάλλον.

6. Συμπεράσματα

Στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι κύριες αιτίες σύγκρουσης των Ρομά με τους μη-Ρομά, ανά είδος ηλεκτρονικού τύπου, εδράζονται στα θέματα της παραβατικής συμπεριφοράς και της μετεγκατάστασής τους. Ως γενικό συμπέρασμα μπορεί να ειπωθεί ότι κοινό στοιχείο των τριών μέσων είναι η αρνητική στάση απέναντι στους Ρομά. Ακόμη, προκύπτει ότι κατά παρέκκλιση των δηλώσεων των εντύπων, το σύνολο σχεδόν των σχολίων κυμαινόταν από απλώς αρνητικά έως ρατσιστικά, γεγονός που ίσως καταδεικνύει έμμεση προκατάληψη και των ίδιων των μέσων.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν περιορισμοί που πρέπει να αναφερθούν. Η έρευνα περιέλαβε τα άρθρα τριών ηλεκτρονικών εντύπων για μία χρονική περίοδο τριών ετών. Η προσθήκη και εξέταση περισσότερων εντύπων και σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου σίγουρα θα πρόσφερε περισσότερα στοιχεία. Τα κείμενα των άρθρων δεν αναλύθηκαν. Η ανάλυσή τους θα επέτρεπε την καλύτερη κατανόηση του ύφους και της στάσης που τηρούν τα εν λόγω έντυπα.

Από τους περιορισμούς της εργασίας, προκύπτουν και οι προτάσεις για περαιτέρω έρευνα. Έτσι, μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να διεκδικούν το μέγεθος του δείγματος, περιλαμβάνοντας κι άλλα έντυπα (ηλεκτρονικά ή μη) και σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου. Επίσης, θα μπορούσαν να εξεταστούν και τα μέσα μαζικής δικτύωσης, όπου σε αυτά έχουν παρουσία τόσο οι συγκροτημένοι δημοσιογραφικοί φορείς όσο και οργανωμένες (πολύ ή λίγο) ομάδες ατόμων. Έτσι, θα υπάρξει καλύτερη αποτύπωση των απόψεων τόσο των ΜΜΕ όσο και των μεμονωμένων ατόμων. Ενδιαφέρον θα είχε μία προσπάθεια περαιτέρω διερεύνησης του τρίπτυχου ΜΜΕ-Εκπαίδευση-Σχολική διαρροή των Ρομά ή και άλλων κοινωνικών θεμάτων. Τέλος, θα μπορούσε να γίνει μία

πιο συστηματική προσπάθεια ανάλυσης των ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης και σε άλλες περιοχές της χώρας όπου συναντάται αυξημένος αριθμός Ρομά.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω διαπιστώσεις και τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, δύσκολα θα μπορούσε να πει κάποιος ότι το θέμα έχει κλείσει. Μια διευρυμένη έρευνα, στο πνεύμα των πιο πάνω, θα μπορούσε να εμπλουτίσει τη βιβλιογραφία και να λειτουργήσει υποστηρικτικά σε παράλληλες έρευνες, όπως, π.χ. σε έρευνες που εστιάζουν σε ζητήματα εκπαίδευσης.

7. Βιβλιογραφικές αναφορές

Alexandridis, T. (2009). Overview of field research findings regarding the educational and health situation of Roma women in Greece. *Social Cohesion and Development*, 4(2), 173-188.

Araújo, M. (2016). A very "prudent integration": White flight, school segregation and the depoliticization of (anti-) racism. *Race Ethnicity and Education*, 19(2), 300-323.

Bhopal, K. (2011). "This is a school, it's not a site": Teachers' attitudes towards Gypsy and Traveller pupils in schools in England, UK. *British Educational Research Journal*, 37(3), 465-483.

Γκότοβος, Α. Ε. (2004α). *Οι αναπαραστάσεις των γονέων για το διαφορετικό: Στερεότυπα και προκαταλήψεις για τους τσιγγάνους στην ελληνική οικογένεια*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/297/2/297.pdf>

Γκότοβος, Α. Ε. (2004β). *Εκπαιδευτικοί και πολιτισμική ετερότητα: Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τους τσιγγάνους*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/295/2/295.pdf>

Γκότοβος, Α. Ε. (2004γ). *Μαθητές και πολιτισμική ετερότητα: Εμπειρίες, αντιλήψεις και στάσεις των μαθητών απέναντι στο διαφορετικό*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/299/2/299.pdf>

Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. doi: 10.1177/1474022208088646.

Crețu, G. G. (2014). Roma minority in Romania and its media representation. *Sfera Politicii*, 22(4-5), 112-120.

Cummins, J. (2005). *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Δραγώνα, Θ. (2007). *Στερεότυπα και Προκαταλήψεις*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανακτήθηκε στις 20/3/16 από <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3227/933.pdf>

Δραγώνα, Θ. (2014). DOSTA σημαίνει «Φτάνει πια!». Στο Σ. Γκότσης (Επιμ.), *Ρομά. Ιστορικές διαδρομές και σημερινές αναζητήσεις* (σσ. 115-130). Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ.Α / Β.Χ.Μ.

D'Arcy, K. (2014). Home education, school, Travellers and educational inclusion. *British Journal of Sociology of Education*, 35(5), 818-835.

- Derrington, C., & Kendall, S. (2004). *Gypsy Traveller Students in Secondary Schools: Culture, Identity and Achievement*. Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Derrington, C. (2007). Fight, flight and playing white: An examination of coping strategies adopted by Gypsy Traveller adolescents in English secondary schools. *International Journal of Educational Research*, 46(6), 357-367.
- Derrington, C., & Kendall, S. (2008). Challenges and barriers to secondary education: The experiences of young Gypsy Traveller students in English secondary schools. *Social Policy and Society*, 7(1), 119-128.
- Dikaiou, M. (1990). Illiteracy and tsigani minority children in Northern Greece: An exploration of parents' and children's views. *International Migration*, 28(1), 47-68.
- Drydakis, N. (2012). Roma women in Athenian firms: Do they face wage bias? *Ethnic and Racial Studies*, 35(12), 2054-2074.
- ECRI (2015). *Fifth Report on Greece*. Strasbourg, FR: Council of Europe.
- Erjavec, K. (2001). Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: The case of Slovenia. *Discourse & Society*, 12(6), 699-727.
- Erjavec, K., & Kovačič, M. P. (2012). "You don't understand, this is a new war!": Analysis of hate speech in news web sites' Comments. *Mass Communication and Society*, 15(6), 899-920.
- Földes, M. E., & Covaci, A. (2012). Research on Roma health and access to healthcare: State of the art and future challenges. *International Journal of Public Health*, 57(1), 37-39.
- Galița, R., & Bonta, E. (2013). Gypsies: A linguistic construction of their marginality in english newspapers headlines. *Interstudies (Review of Interdisciplinary Centre for Studies of Contemporary Discursive Forms)*, 14, 119-127.
- Gavra, D. R. (2012). The image of the Roma people online: Crime and non-integrability as dominant opinions. In A. Lesenciuc (Ed.), *rcic'12 Redefining Community in Intercultural Context* (pp. 53-58). Brasov: "Henri Coanda" Air Force Academy Publishing House.
- Gomes, S., & Machado, H. (2011). *Media's made criminality: the construction of moral panic over gypsies and immigrants*. Ανακτήθηκε στις 25/11/2016 από <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2011/02/gomesppaper.pdf>
- Goodman, S., & Rowe, L. (2014). "Maybe it is prejudice... but it is NOT racism": Negotiating racism in discussion forums about Gypsies. *Discourse & Society*, 25(1), 32-46.
- Hamburger, F., Bohn, I., & Rock, K. (2002). Racist portrayal of Gypsies in the German Media. *Social Work in Europe*, 9(3), 61-67.
- Hancock, I. (2008). The "Gypsy" stereotype and the sexualization of Romani women. In V. Glajar and D. Radulescu (Eds.), *"Gypsies" in European Literature and Culture* (pp. 181-191). New York: Palgrave Macmillan.
- Harding, S. (2014). Social exclusion: Cultural dissonance between Travellers and non-Travellers in British secondary schools. *Journal of Student Engagement: Education Matters*, 4(1), 25-34.
- Hasdeu, I. (2008). Imagining the Gypsy woman: Representations of Roma in Romanian museum. *Third Text*, 22(3), 347-357.
- Hunt, Y. (1999). Yiftos, Tsinganos: A note on Greek terminology. *Journal of the Gypsy Lore Society*, 9(1), 71-78.

- Hutchings, S. C. (2013). The gypsy as vanishing mediator in Russian television coverage of inter-ethnic tension. *Nationalities Papers*, 41(6), 1083-1099.
- Imre, A. (2008). Roma music and transnational homelessness. *Third Text*, 22(3), 325-336.
- Καρπόζηλος, Κ. (2004). *Η εικόνα των τσιγγάνων στον ημερήσιο τύπο: Μια πρώτη προσέγγιση*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/276/8/276.pdf>
- Kroon, A. C., Kluknavská, A., Vliegthart, R., & Boomgaarden, H. G. (2016). Victims or perpetrators? Explaining media framing of Roma across Europe. *European Journal of Communication*, 31(4), 375-392.
- Λαμπρίδης, Μ. (2004). *Όψεις της κοινωνικής αναπαράστασης για τους τσιγγάνους*. Ανακτήθηκε στις 10/10/2016 από <http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/275/3/275.pdf>
- Lloyd, G., & Stead, J. (2001). "The boys and girls not calling me names and the teachers to believe me". Name calling and the experiences of Travellers in school. *Children & Society*, 15(5), 361-374.
- MacQueen, K. M., McLellan, E., Kay, K., & Milstein, B. (1998). Codebook development for team-based qualitative analysis. *Cultural Anthropology Methods*, 10(2), 31-36. doi: 10.1177/1525822x980100020301.
- Munk, V. (2007) "Play to me Gypsy! How Roma stars' image change in Hungarian Media". In K. Kallioniemi, K. Kärki, J. Mäkelä & H. Salmi (Eds.), *History of Stardom Reconsidered* (pp. 84-89). Turku: International Institute for Popular Culture.
- Morris, R. (2000) Gypsies, Travellers and the Media: Press regulation and racism in the UK. *Communications Law*, 5(6), pp. 213-219.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2010). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- O'Nions, H. (2010). Divide and teach: Educational inequality and the Roma. *The International Journal of Human Rights*, 14(3), 464-489.
- Okely, J. (2014). Recycled (mis) representations: Gypsies, Travellers or Roma treated as objects, rarely subjects. *People, Place and Policy Online*, 8(1), 65-85.
- Pasqualino, C. (2008). The gypsies, poor but happy: A cinematic myth. *Third Text*, 22(3), 337-345.
- Pavlis-Korres, M., Leftheriotou, P., Karalis, T., & García-Barriocanal, E. (2010). *Needs assessment of the educators of Roma in Greece in order to improve their compatibility with Roma learners*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/1041/pavlis-korres.pdf>
- Peček, M., Macura-Milovanović, S., & Vujisić-Živković, N. (2014). The cultural responsiveness of teacher candidates towards Roma pupils in Serbia and Slovenia-case studies. *Journal of Education for Teaching*, 40(4), 359-376.
- Petrova, D. (2000). *The denial of racism*. Ανακτήθηκε στις 20/5/2016 από <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1218>
- [Πουρκός, Μ. Α., & Δαφέρμος, Μ. \(2010\). Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα: Τόπος.](#)
- Powell, R. (2008). Understanding the stigmatization of Gypsies: Power and the dialectics of (dis) identification. *Housing, Theory and Society*, 25(2), 87-109.

- Richardson, J. (2006). Talking about Gypsies: The notion of discourse as control. *Housing Studies*, 21(1), 77-96.
- Ringold, D. (2001). Education of the Roma in Central and Eastern Europe: Trends and challenges. In C. Mc Donald, Cs. Fényes, & J. Kovács (Eds.), *The Roma education resource book* (pp. 17-42). Budapest: Open Society Institute.
- Ringold, D., Orenstein, M. A., & Wilkens, E. (2005). *Roma in an expanding Europe: Breaking the poverty cycle*. Washington: World Bank Publications.
- Rougheri, C. (1999). Aliens of Gypsy descent: Romani images in the Greek press. *Roma Rights*, 1999(4), 28-34.
- Σκούρτου, Ε. (2011). *Η Διγλωσσία στο Σχολείο*. Αθήνα: [Gutenberg](#).
- Schneeweis, A. (2012). If they really wanted to, they would. The press discourse of integration of the European Roma, 1990-2006. *International Communication Gazette*, 74(7), 673-689.
- Symeou, L., Karagiorgi, Y., Roussounidou, E., & Kaloyirou, C. (2009). Roma and their education in Cyprus: Reflections on INSETRom teacher training for Roma inclusion. *Intercultural Education*, 20(6), 511-521.
- Tileagă, C. (2005). Accounting for extreme prejudice and legitimating blame in talk about the Romanies. *Discourse & Society*, 16(5), 603-624.
- Tileagă, C. (2006). Representing the "Other": A discursive analysis of prejudice and moral exclusion in talk about Romanies. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16(1), 19-41.
- Tourtouras, C., Korre, M. P., & Kyridis, A. (2016). The school career and the educational exclusion of the Roma children in Greece. *Journal of Sociological Research*, 7(1), 10-32.
- Vorvolakos, T., Samakouri, M., Tripsianis, G., Tsatalmpasidou, E., Arvaniti, A., Terzoudi, A., & Livaditis, M. (2012). Sociodemographic and clinical characteristics of Roma and non-Roma psychiatric outpatients in Greece. *Ethnicity & Health*, 17(1-2), 161-169.
- Zentai, V. (2011). Policy debates, dilemmas, and proposals: Lessons from the EDUMIGROM project. In J. Szalai (Ed.), *Contested Issues of Social Inclusion through Education in Multiethnic Communities across Europe. EDUMIGROM Final Study* (pp. 138-190). Budapest: Central European University.
- Ziomas, D., Bouzas, N., & Spyropoulou, N. (2011). *Promoting the social inclusion of Roma. A Study of National Policies-Greece (Programme: "EU Network of Independent Experts on Social Inclusion")*. Athens: Institute of Social Policy-National Centre for Social Research (EKKE).